

Loreta VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ

*Lietuvių kalbos institutas***PRIEVEIKSMINIAI ANTRINIAI PREDIKATYVAI*****0. Įvadinės pastabos**

Lietuvių kalbotyroje siūlyta keletas tokio tipo sakiniuose, kaip (1) – (4), vartojamų pusjuodžiu šriftu paryškintų derinamųjų linksniuojamųjų žodžių irrieveiksmių sampratų. Vieni autoriai (1) – (2) sakiniuose vartojamus derinamuosius žodžius (ir prielinksnes konstrukcijas) apibrėžia kaip *sudurtinį* (Balkevičius 1963, 1998) arba *papildomą* (Labutis 1998) *tarinį*, kiti – kaip *predikatyvinį* arba *predikatinį (tarinį) pažyminį* (Valeckienė 1967; Ulvydas et al. 1976; Ambrazas 2006), treči derinamuosius žodžius laiko *antriniu predikatyvu*, o prielinksninę konstrukciją – *orientuota aplinkybe* (Holvoet 2009; Holvoet, Tamulionienė 2005; Holvoet, Mikulskas B). (3) – (4) sakiniuose vartojamirieveiksmiai vieny suprantami kaip *orientuotos* (Holvoet 2009; Holvoet, Tamulionienė 2005; Holvoet, Mikulskas B), kitų – tiesiog kaip *aplinkybės* (Balkevičius 1963; Ulvydas et al. 1976; Labutis 1998; Ambrazas 2006). Aptariant kalbamus sakinius nėra visuotinai nusistovėję tiek terminai, tiek jų interpretacija.

- (1) *Underavičia atlėkė raitas pas dėdiną* (Ulvydas et al. 1976, 439).
- (2) *Iš ryto jis pareina suvargęs, be miego* (Ulvydas et al. 1976, 452).
- (3) *Pakeliaukime daugiau pėsčiomis* (Ulvydas et al. 1976, 503).
- (4) *Bertašių pabarėj kirto keturiose* (Ulvydas et al. 1976, 503).

Remiantis lietuvių kalbos medžiaga ir tipologiniais tyrimais, straipsnyje pagrindinis dėmesys skiriamas tokiuose, kaip (3) – (4), sakiniuose vartojamiemsrieveiksmiams¹. Pagrindinis tyrimo tikslas – aptartirieveiksmiais reiškiamus antrinius predikatyvus.

* Tyrimas atliktas ir straipsnis parašytas, vykdant Lietuvos mokslo tarybos (LMT) finansuojamą projektą „Lietuvių kalbos antriniai predikatyvai: semantika ir morfosintaksė“ (MIP-14/2010). Autorė nuoširdžiai dėkoja projektą finansavusiai LMT.

¹ Medžiaga straipsniui rinkta iš: Ulvydas 1971; 2000; Ulvydas et al. 1976, elektroninio *Lietuvių kalbos žodyno* (LKŽ^e) ir *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (DLKT). Tyrimui atrinkta apie 1000 pavyzdžių surieveiksmiais, kurie straipsnyje suprantami ir aptariami kaip antriniai predikatyvai.

1. Antrinio predikatyvo ir aplinkybės samprata ir apibrėžtis

Kalbant išsamiau apie minėtų sakinių interpretacijas, matyti, kad Jonas Balkevičius *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksėje* (1963) tokius junginius kaip *atlekė raitas* laiko atskira tarinių rūšimi ir vadina juos *sudurtiniais tariniais*, kurių „sudaro du tariniai, kurių vienas, veiksmožodinis, pasako, ką veiksnys veikia, o antrasis, vardažodinis arba veiksmožodinis, iškelia veiksnio požymį, jam *būdingą to veiksmo metu* (kursyvas mano – L. V.-S.)“ (Balkevičius 1963, 120; plg. 1998, 134). Autoriaus pripažįstama, kad tarinio jungtimi einantys veiksmožodžiai (ar veiksmožodiniai junginiai) savo forma ir turiniu gali išreikšti veiksmožodinį tarinį pilnai. Predikatyvas su jungtimi (*esame pėsti*) apibrėžiamas kaip *sudėtinis vardažodinis tarinys* (žr. ten pat, p. 104tt.). Balkevičiaus nuomone, skirtumas tarp sudėtinio ir sudurtinio tarinio yra tas, „kad sudėtinio tarinio jungtimi eina veiksmožodžiai, kurie savo leksine reikšme *apie veiksnį užbaigtos minties nepasako* (kursyvas mano – L. V.-S.) ir todėl sakinyje turi tik pagalbinę modalinę funkciją, o sudurtinio tarinio jungtimi eina veiksmožodžiai ar veiksmožodiniai junginiai, kurie ne tik forma, bet ir turiniu gali veiksmožodinį tarinį pabaigtinai išreikšti. Be to, sudėtinis vardažodinis tarinys žymi veiksnio ypatybę, *kylančią iš paties veiksmo* (kursyvas mano – L. V.-S.) (*pasidarė piktas, juodvarniais lakstė, dirbo kūriku...*), o sudurtinio tarinio vardinė dalis žymi *veiksnio ypatybę, kylančią drauge su veiksmu, bet nuo to veiksmo nepriklausančią* (kursyvas mano – L. V.-S.)“ (žr. ten pat, p. 120t.). Nors ir teigiama, kad sudurtinio tarinio veiksmožodis pats vienas gali baigtinai išreikšti turinį, tačiau jį laiko ne savarankišku tariniu, o tik tarinio jungtimi, o linksniuojamąjį žodį – vardine tarinio dalimi.

Adelė Valeckienė (1) – (2) sakiniuose vartojamus derinamuosius žodžius ir prielinksninę konstrukciją apibrėžia kaip *predikatyvinį pažyminį*. Toks atskira gramatinė funkcija skiriamas predikatyvinis pažyminys, anot jos, yra susijęs dvigubais sintaksiniais ryšiais su tariniu einančiu savarankiškos leksinės reikšmės veiksmožodžiu ir su veiksnio vardininku arba papildinio linksniais; jis parodo pastaraisiais linksniais *reiškiamo daikto būseną veiksmožodžio veiksmo vykimo metu* (kursyvas mano – L. V.-S.) (Valeckienė 1967, 97). Pastaroji mintis postuluoja ir Valeckienės rašytame akademinės *Lietuvių kalbos gramatikos predikatinio pažyminio* skyriuje².

² Nežiūrint į tai, tarp pateikiamų pavyzdžių galima rasti ir sakinių, kuriuose daikto būseną nusakoma kaip veiksmožodžio veiksmo rezultatas (Ulvydas et al. 1976, 448; plg. dar Valeckienė 1967, 99), pvz.: *Jis, kaip tėvas buvo sakęs, įlindo į ausį, apsisuko ir išlindo puikus **kareivis**. Sūnus taip gražiai augo, užaugo geras **berniokas**.*

Vytautas Ambrazas *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* vartoja *tarininio pažyminio* terminą, kuris apibrėžiamas kaip sakinio dalis, toje pačioje sakinio skaidos pakopoje turinti dvilypius prijungiamuosius ryšius: su tariniu ir kartu su veiksniu ar papildiniu (Ambrazas 2006, 490). Tarininiais pažyminiais laikomi ne tik linksniu su veiksniu arba papildiniu derinami žodžiai, bet ir daiktavardžio įnagininkas su būtinu priklausomu žodžiu bei prielinksninės konstrukcijos. Šioje *Gramatikoje* nelieka Valeckienės skirto kilmininku arba vietininku žymimo tarininio (predikatinio) pažyminio (Valeckienė 1967, 100–101; Ulvydas et al. 1976, 451–452).

Vitas Labutis (1998, 250–252), atkreipdamas dėmesį į tai, kad *predikatinio (tarininio) pažyminio* terminas labiau orientuotas į pažyminį, lyg tai būtų ypatinga pažyminio atmaina, nors pagal savo įprastą poziciją eiti po veiksmažodžio ir pagal savo gebėjimą sietis su įvardžiu ši sakinio dalis labai skiriasi nuo jo³, siūlo *būdvardiškąjį žodį, susietą su savarankišku veiksmažodžiu ir su veiksniu*, laikyti antruoju, *papildomu tariniu*, kuriuo reiškiamą *daikto, pasakyto veiksniu, būseną būdingą jam tarinio veiksmo metu* (išskirta mano – L. V.-S.)⁴. Labutis teigia, kad „būdvardiškuoju žodžiu čia pasakomas ypatybinis požymis vis dėlto per savarankišką veiksmažodį šiek tiek orientuojamas su kalbėjimo aktu. [...] Tokį būdvardiškąjį žodį tiktų laikyti *antruoju, papildomu tariniu*. Vaizdžiai kalbant, galima sakyti, kad tokiais atvejais turime lyg ir dviejų tarinių (paprastojo veiksmažodinio ir sudurtinio būdvardinio) „konfederaciją“ (Labutis 1998, 250–251). Iš pirmo žvilgsnio galėtų atrodyti, jog papildomas tarinys pripažįstamas tik tais atvejais, kai vartojamas į subjektą orientuotas derinamasis būdvardiškas žodis. Tačiau, nežiūrint į tai, kad vartojamas *suvestinio papildinio* terminas, Labutis antrinį predikatinį centrą, regis, pripažįsta ir tokio tipo sakiniuose, kaip: *Eidamas per kiemą, mato klėtį pravirą* (Labutis 1998, 276–277; 1994 2, 42)⁵.

Axelis Holvoetas antrinę – papildomą – predikaciją reiškiančius ir modifikatoriaus statusą sakinyje turinčius žodžius visų pirma skiria į *antrinius*

³ Dėl tradicinio *predikatinio pažyminio* skyrimo ir jo požymių nustatymo plg. dar Holvoet 2003, 73–74.

⁴ Nors Labutis *papildomą tarinį* apibrėžia kaip būdvardiškąjį žodį, susietą su savarankišku veiksmažodžiu ir su veiksniu, ten pat pateikiamas pavyzdys ir su daiktavardžio įnagininku: *Iš ten jis grįžta susidrasęs, kruvinas, papilkėjusiu veidu* (Labutis 1998, 251).

⁵ Plačiau apie predikatinio (tarininio) pažyminio apibrėžtį lietuvių kalbos gramatikos darbuose ir pastarosios sąvokos sąsajas su antriniais predikatyvais žr. Čižik-Prokaševa 2010 ir ten cituojamą literatūrą.

laisvuosius predikatyvus ir *aplinkybes*; pirmieji yra semantiškai susiję su vienu iš pagrindinio predikato argumentų – paprastai su subjektu arba objektu, antrieji susiję su pačiu predikatu arba visu sakiniu. Holvoetas, atsižvelgdamas į antrinių predikatyvų morfologinę raišką, greta tipiškų derinamaisiais žodžiais žymimų *antrinių laisvųjų predikatyvų* skiriarieveiksmiais (ar prielinksninėmis konstrukcijomis) žymimas *orientuotos aplinkybes*, t. y. turinčias semantinį ryšį su vienu iš pagrindinės predikacijos argumentų (plg. *oriented adverbs* (Geuder 2002, 10–11⁶); *oriented adverbials* (Himmelmann, Schultze-Berndt 2005, 7)) (dar žr. toliau). Nežiūrint į tai, kad autoriaus pripažįstama, jog kartais derinamieji antriniai (laisvieji) predikatyvai gali būti vartojami beveik sinonimiškai surieveiksmiais – orientuotomis aplinkybėmis, plg. *Svečias ejo atbulai / atbulas ir vis kalbėjo*, kalbama apie dvi gramatines funkcijas (Holvoet 2009, 99, plg. 125). Kiek anksčiau pasirodžiusiuose Holvoeto ir jo su bendraautoriais darbuose (plg. Holvoet 2003, 72–73; Holvoet, Tamulionienė 2005, 121–127; Holvoet, Mikulskas B) kalbėta apie antrinius predikatyvus ir aplinkybes. Postuluota, jog „geresnis atrodo sprendimas, kai kategorijų ribos nubrėžiamos remiantis formaliu morfosintaksiniu kriterijumi: derinamoji kalbos dalis (būdvardis, dalyvis, daiktavardis) – antrinis predikatyvas, visi kiti atvejai – aplinkybės. [...] Skirdami antrinius predikatyvus nuo aplinkybių, iš esmės skiriame dvi morfosintaksinio žymėjimo strategijas, kurios tarpusavyje skiriasi ir žymėtumo laipsniu: modifikatoriaus orientacija į vieną iš predikacijos argumentų reiškia ne tik atitinkamos leksinės kategorijos (pavyzdžiui, būdvardžio) pasirinkimu, bet ir morfosintaksiniu jo derinimu su to argumento daiktavardžiu, o modifikatoriaus orientacija į patį predikatą tepasireiškia leksinės kategorijos (pavyzdžiui,rieveiksmio) pasirinkimu. Kai nei pagal vieną formalų kriterijų modifikatorius nerodo savo orientacijos, labiau yra pagrįstas jo priskyrimas derinimo neturinčiai aplinkybių kategorijai“ (Holvoet, Mikulskas B, 3). Taigi „belieka pripažinti, kad aplinkybių ir (antrinių) laisvųjų predikatyvų skirtumas yra ne sintaksinis, o kategorinis ir morfosintaksinis: (antriniais) laisvaisiais predikatyvais prasminga vadinti tik nuo veiksmožodžio priklausomus predikatinis vardažodžius, kuriems priskiriami linksniai ir kurie iš principo gali būti valdomi

⁶ „It is conceivable that certain adverbs might share individual-related meaning components of their x-predicating cognates – maybe because they are derived from them. It is adverbs with this property that I call **oriented adverbs**. This is to say, this particular notion of ‘orientation’ is always to be understood as orientation to an individual.“ (Geuder 2002, 10–11).

jungties *būti*“ (Holvoet, Tamulionienė 2005, 123). Iš to, kas pasakyta, aiškėja, kad tokio tipo jungties *būti* sakiniuose, kaip: *Jonas buvo basas*; *Jonas buvo basom(is)*, vartojamas derinamasis vardažodis irrieveiksmis, turėtų būti interpretuojami taip pat skirtingai: derinamasis žodis – kaip (pirminis) jungties predikatyvas, orieveiksmis – kaip (būtinoji) aplinkybė⁷. Gramatinių funkcijų atžvilgiu skirtingai Holvoeto bei jo bendraautorių aiškinami ir tokie sakiniai, kaip: *Aš jaučiuosi sveikas / lignonis*; vs. *Aš jaučiuosi blogai*, kur pagal formą predikato valdomas, t. y. reikalaujamas,rieveiksmis *blogai* yra (būtinoji) aplinkybė, bet ne antrinis (būtinasis) predikatyvas (Holvoet, Pajėdienė 2005, 110; plg. Holvoet 2009, 147–148). Panašaus požiūrio laikomasi ir *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje*, kur, atsižvelgiant į kategorinę raišką, *Aš jaučiuosi sveikas / lignonis* aptariamas prie sakinio branduolio modelio⁸ *veiksny – tarinys – tarininis pažymins*, o *Aš jaučiuosi blogai* – prie *veiksny – tarinys – aplinkybė* (Ambrazas 2006, 600–603). Regis, tokiu pat principu turėtų būti skirstomos ir tokios konstrukcijos, kaip: *vaiikai išėjo vieni* vs. *atskirai, po vieną*, kur derinamasis žodis suvokiamas kaip tarininis pažymins, orieveiksmis ir / arba prielinksninė konstrukcija – kaip aplinkybė (plg. Ambrazas 2006, 489–490). Bet koks, tarkim, esminis skirtumas tarp prielinksninės (būdo) aplinkybės *po vieną* ir tokios prielinksninės konstrukcijos *be miego* sakinyje (2), kuri *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* apibrėžiama kaip tarininis pažymins.

Taigi natūraliai kyla klausimas, tai kas tada yra aplinkybė ir kaip lietuvių gramatikos darbuose ji apibrėžiama. Kaip teigia Balkevičius, antrininkės sakinio dalys, „kurios žymi *tariniu* (kursyvas mano – L. V.-S.) išreikšto veiksmo ar būvio vietą, kryptį, laiką, trukmę, pasireiškimo būdą [...] yra vadinamosios aplinkybės“ (Balkevičius 1963, 196–197; plg. Labutis 1998, 194, 206⁹; Valeckienė 1998, 20; Ulvydas et al. 1976, 454, 479). Remiantis Holvoetu ir jo bei bendraautorių darbais, tai būtų antrinę (papildomą) predikaciją reiškiantys ir su *pagrindiniu predikatu* (ar visu sakiniu) *susiję modifikatoriai* (kursyvas mano – L. V.-S.) (plg. Holvoet, Čižik-Prokaševa 2005, 65–66; Holvoet, Pajėdienė 2005, 93–97, 105, 115 ir ten teikiamą literatūrą).

⁷ Plg. dar *predikatinio pseudomodifikatoriaus* sąvoką (Holvoet 2009, 86).

⁸ Į sakinio branduolį įeina tik gramatiškai būtinos jo dalys, tiesiogiai susijusios su tariniu (Ambrazas 2006, 588).

⁹ Plg.: Aplinkybės – tariniu pasakomo dalyko aplinkos, fono, sąlygų realizacija; aplinkybių sintaksinė funkcija – reikšti sakinyje tariniu pasakomo požymio foną, aplinką, sąlygas (Labutis 1998, 194, 206).

Iš to, kas trumpai pasakyta, matyti, kad pagrindinis skirtumas tarp vadinamųjų sudėtinių tarinių, tarininių pažyminių ar antrinių predikatyvų ir aplinkybių yra skirtinga jų sąsaja su kuria kita gramatine funkcija: pirmieji yra susiję tiek su pagrindiniu predikatu, tiek su vienu iš pagrindinės predikacijos argumentų, antrieji – su pačiu predikatu. Atsižvelgiant į tai, toliau šiame straipsnyje sintaksiškai nuo tarinio priklausomi ir semantiškai su vienu iš pagrindinės predikacijos argumentų susiję (t. y. orientuoti) žodžiai ir / arba konstrukcijos vadinami *antriniais predikatyvais* (plg. Čižik-Prokaševa 2010, 1; 2011, 32), o *aplinkybėmis* – semantiškai su predikatu susiję ir sintaksiškai nuo jo priklausomi žodžiai ir / arba konstrukcijos.

2. Predikatyvų ir aplinkybių tarpusavio skirtis

Predikatyvai gali būti pirminiai ir antriniai. Pirmieji jų yra pagrindinę sakinio predikaciją reiškiantys jungties predikatyvai, antriniais predikatyvais, be pagrindinės predikacijos, reiškiami dar papildoma (antrinė) predikacija. Pirminiai (jungties) predikatyvai yra būtinieji (*Jonas yra linksmas*)¹⁰, antriniai gali būti būtinieji (*Jonas jaučiasi sveikas*) ir laisvieji (*Jonas namo grįžta linksmas*)¹¹. Nuošalyje paliekant antrinius būtinuosius predikatyvus, svarbu,

¹⁰ Apie tai plačiau dar žr. Holvoet 2003, 67–68.

Balkevičius (1963, 105) konstrukcijas *buvo linksmas* apibrėžia kaip *sudėtinį vardažodinį tarinį*, Ambrazas (2006, 486) – kaip *sudėtinį vardažodinio tipo*, o Labutis (1998, 237–238) ir Ulvydas et al. (1976, 352) – kaip *sudurtinį tarinį*. Skirstant sudėtinį tarinį pagal tarinio prasminės dalies raišką (veiksmožodis vs. vardažodis) (plg. Balkevičius 1963, 96, 104; Ambrazas 2006, 485–486), jungties konstrukcijos su priešveiksniu, pvz., *Mūsų buvo daug*, neminimos (plg. Ambrazas 2006, 486) arba apie jas užsimenama prie kiekio reikšmės vardažodinio tarinio (plg. Balkevičius 1963, 118).

¹¹ Apie tai, kad antriniais predikatyvais laikytini ne tik modifikavimo ryšiu su predikatu susiję laisvieji nurodymai, bet ir predikato valdomi, t. y. reikalaujami, papildymai (ang. *complementative*), žr., pvz., Nichols 1978; Holvoet, Tamulionienė 2005. Kitokią nuomonę žr. Fehrmann 1994, 91–93.

Daugiau apie laisvųjų ir būtinųjų predikatyvų apibrėžimus, šių gramatinių funkcijų skyrimo probleminius atvejus žr. Holvoet 2003; Holvoet, Tamulionienė 2005; Holvoet, Mikulskas A; B.

Plg. *tarinio pažyminio* sampratą *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (Ambrazas 2006, 603–604, 627), kur neskiriama tarp antrinių *būtinųjų* vs. *laisvųjų* predikatyvų.

Jonas Jablonskis, *sudurtinį tarinį* apibrėžęs kaip veiksmožodžio lytį su linksniuojamuoju žodžiu, tokiu tariniu laiko ne tik būtinuosius (pirminius ir antrinius), bet ir laisvuosius antrinius predikatyvus, plg.: *Sėsk, būsi svečias; Jie mane nieku verčia, Mažas grūdelis didžiu medžiu užauga* (Jablonskis 1911[1957], 455). Linksniuojamoji tokio

kad tipišku laisvuoju antriniu predikatyvu (ang. *secondary predicate*, vok. *sekundäre Prädikate*) – *depiktyvu* – predikuojamas įvykis (būseną) iš principo sutampa su pagrindiniu predikatu reiškiamo veiksmo laiku (ang. *temporal overlap*, vok. *zeitliche Überlappung / Koextension*) (plg. Himmelmann, Schultze-Berndt 2005, 4; Schultze-Berndt, Himmelmann 2004, 3; Hentschel 2005, 4). Pavyzdžiui, sakinyje (= 2) *Iš ryto jis pareina suvargęs* depiktyvu reiškiamos daikto (asmens) būsenos (*jis yra suvargęs*) laikas ribojamas (galioja) pagrindinio predikato laiko intervalu (*Iš ryto jis pareina*), plg., *Kai jis pareina iš ryto, jis yra suvargęs*. Toks antrinis laisvasis predikatyvas siejamas su pagrindiniu predikatu modifikavimo ryšiu¹², t. y. yra modifikatorius, ir – tipiškais atvejais – derinamas su vienu iš pagrindinės predikacijos argumentų reiškiančių žodžių – paprastai – subjektu (veiksniu) arba objektu (papildiniu) (ang. *participant-oriented*, vok. *Partizipantenbezug*). Depiktyvas įeina į pagrindiniu predikatu nusakomo veiksmo modalumo ir neigimo (ang. *negation scopus*) aprėptį ir laiko, modalumo ir neigimo atžvilgiu priklauso pagrindiniam predikatui, t. y. yra veiksmožodinės frazės (vok. *VP-interne*) dalis (pvz., *Iš ryto jis nepareina suvargęs*, t. y. *Iš ryto jis pareina nesuvargęs* arba *Iš ryto jis apskritai nepareina*).

Be depiktyvų, literatūroje kalbama ir apie rezultatyvus ir aplinkybinius predikatyvus¹³. Rezultatyvai taip pat yra veiksmožodinės frazės dalis, tačiau, skirtingai nei depiktyvo (siaurąja prasme) atveju, jais predikuojamas įvykis (būseną) yra pagrindiniu predikatu nusakomo veiksmo išdava (arba rezultatas). Kitaip sakant, laiko atžvilgiu rezultatyvais nusakoma daikto būseną nesutampa su pagrindiniu predikatu reiškiamo veiksmo intervalu; rezultatyvu pasakoma būseną būdinga daiktui pasibaigus pagrindiniu predikatu nusakomam veiksmui, pvz., *Kiemas privažiavęs pilnas vežimų* (cituojama, pagal Valeckienė

tarinio dalis vadinama *vardine tarinio dalimi* (plg. *svečias, nieku, medžiu*), o „pati gi veiksmožodžio lytis, tai tarinio daliai jungti su veiksniu, yra to tarinio *jungtis*“ (plg. *būsi, verčia, užauga*) (Jablonskis 1911[1957], 455). Nepaisant pastarosios apibrėžties, kaip matyti iš Jablonskio pavyzdžio (*Jie mane nieku verčia*), vardinė tarinio dalis gali reikšti ir papildiniu pasakomo asmens ar daikto požymį.

¹² Plačiau apie modifikavimo ryšio sampratą, kuria remiamasi straipsnyje, žr.: Holvoet, Judžentis 2003, 11–35. Ten pat plg. tradicinę sintaksinių ryšių sampratą. Dar žr. Holvoet 2003, 67–69.

¹³ Esama ir kitokio požiūrio, kur depiktyvai plačiau prasme priešinami rezultatyvams. Plačiau apie antrinių predikatyvų sampratą lietuvių kalbotyroje ir sąsajas su tradiciniais gramatikos darbais žr. Čižik-Prokaševa 2010.

1967, 105) (plačiau žr. Himmelmann, Schultze-Berndt 2005 ir ten cituojamą literatūrą; dar plg. Hentschel 2005; Holvoet 2006).

Atsižvelgdamas į Johannos Nichols (1981, 18–19) (bei kitų autorių darbuose) skiriamus cirkumstancialus¹⁴, Gerdas Hentschelis (2006) išplėtojo ir patikslino aplinkybinių predikatyvų (cirkumstancialų) tipus, jų skyrimo kriterijus bei tarpusavio sąsajas. Aplinkybiniai predikatyvai, panašiai kaip depiktyvai, nėra rezultatyvai, bet, skirtingai nei depiktyvai, neįeina į pagrindiniu predikatu reiškiamo veiksmo neigimo aprėptį (t. y. neigiamas pagrindinis predikatas, bet ne pats predikatyvas) (plg. Nichols 1981, 42); jie yra sakinio, o ne veiksmožadinės frazės, dalis (vok. *VP-externe*). Pavyzdžiui, sakinyje **Būdamas mažas** *NEganė gyvulių* neigiamas tik tarinys, be aplinkybinio (laiko) predikatyvo (t. y. *Kai jis buvo mažas, neganė gyvulių*). Aplinkybiniai predikatyvai be laiko su pagrindiniu predikatu sutapties, papildomai reiškia, pagal Nichols (1981, 11, 18, 349), laiką, nuolaidą, sąlygą ir priežastį (dar plg. Flaate 2007, 90; Hentschel 2006; Vaičiulytė-Semėnienė 2010).

Laisvųjų antrinių predikatyvų samprata (ir tolimesnis skirstymas) tradicijoje lietuvių kalbotyroje priklauso nuo to, kas yra jais reiškiamos ypatybės turėtojas. Jeigu predikatyvu reiškiamą subjekto (veiksniu) ypatybę ir jis žymimas vardininku (subjekto antrinis predikatyvas), tai jis, kaip jau minėta (žr. 1.), vadinamas *sudurtiniu tariniu, papildomu tariniu, predikatinium, tarininiu* arba *predikatyviniu pažyminiu*. Objekto (papildinio) ypatybę pasakantis antrinis predikatyvas vadinamas *antrininkės tarinio dalies galininku* (Jablonskis 1928 [1957], 614), *sudurtiniu tariniu* (Jablonskis 1928 [1957], 455), *suvestiniu papildiniu* (Jablonskis 1928 [1957], 472), *sudėtinio tarinio vardine dalimi* (Balkevičius 1963, 119), *suvestinio papildinio predikatinium dėmeni* (Labutis 1998, 277–278) arba *sudėtinium papildiniu* (Labutis 1998, 276–277). Kai kurie autoriai neskiria veiksnio ir papildinio predikatyvų ir vadina juos tiesiog *predikatinium, tarininiu* arba *predikatyviniu pažyminiu* (plg. Ulvydas 1976, 437–439; Ambrazas 2006, 490–491, 627; Valeckienė 1967, 105–107). *Laisvuojū antriniu predikatyvu* (veiksniu ar papildinio) ši gramatinė funkcija vadinama naujesniuose lietuvių darbuose (plg. Holvoet

¹⁴ Nichols, aptardama rusų kalbos laisvuosius antrinius predikatyvus (ang. *free predicate nominals*), juos skiria į aplinkybinius ir neaplinkybinius (ang. *circumstantial* vs. *non-circumstantial*), kurių pirmieji apibrėžiami kaip „an actant not governed by the verb. Also adverbial; in relational grammar oblique or non-term“ (Nichols 1981, 367) ir semantiškai toliau skirstomi į laiko, nuolaidos ir sąlygos; o antrieji (Nichols 1981, 19) – artimai susiję su būdo aplinkybėmis – žymi kiekį, kokybę, formą ir pan.

2003, 67; Holvoet, Tamulionienė 2005, 117; Vaičiulytė-Semėnienė 2007, 115)¹⁵.

Aplinkybės taip pat yra modifikatorius. Tačiau jos, skirtingai nei antriniai laisvieji predikatyvai, yra susijusios su pačiu pagrindiniu predikatu (ang. *event-oriented*, vok. *Ereignisbezug*) arba su visu sakiniu¹⁶. Be to, kad veiksmažodžio modifikatoriai – antriniai predikatyvai, aplinkybės – tarpusavyje skiriasi (ne)derinimo atžvilgiu ir pagal santykio su vienu iš predikato argumen-

¹⁵ Plačiau apie antrinių laisvųjų predikatyvų sampratą lietuvių kalbotyroje žr. Čižik-Prokaševa 2010 ir ten teikiamą literatūros apžvalgą.

¹⁶ Simonas Dikas *Funkcinėje gramatikoje* skiria keturis modifikatorių (arba, Diko terminais, *satelitų*) (ang. *satellites*), susijusių su predikatu (t. y. aplinkybių), lygmenis. Pastarieji į branduolinę (angl. *nuclear*) sakinio predikaciją neįeinantys modifikatoriai sudaro apvalkalo (ang. *core*) arba išplėstinę (ang. *extended*) predikaciją (t. y. nepriklauso predikatu ir jo argumentams). Pirmojo lygmens modifikatoriai su pačiu predikatu susiję modifikatoriai (vok. *VP-interne Adjunkte*) (prototipiškai būdo, priemonės, kokybės ir pan.), kurie modifikuoja pagrindiniu predikatu reiškiamą įvykį, arba, Diko (1989, 192–193; 1997, 225–226) terminais kalbant, branduolinės predikacijos (ang. *nuclear predication*) dalykų padėtį (angl. *states of affairs* (SoA)), pvz., *Onutė lengvai šoka*. Tokie modifikatoriai į predikato neigimo aprėptį. Antrojo lygmens modifikatoriai skiriami sakinio lygmeniu (vok. *VP-externe Adjunkte*); jais reiškiamas dalykų padėtis vietos, laiko, rezultato, tikslo, priežasties ir pan. atžvilgiu (Dik 1989, 206–209; 1997, 243–244), pvz., *Vakar vakare Jonas susitiko su Onute Katedros aikštėje*. Tokios sakinio lygmens aplinkybės, panašiai kaip aplinkybiniai predikatyvai, yra už predikato neigimo aprėpties ribų. Trečiojo lygmens modifikatoriai yra propoziciniai arba, pagal Diką (1989, 252–253; 1997, 297–298) *attitudinal satellites*, kuriais reiškiamas kalbėtojo dalykų padėties vertinimas. Kitaip sakant, tai yra modalinės sakinio aplinkybės, pvz., *Laimei, aš tave sutikau*. Ketvirtąjo lygmens modifikatoriai yra ilokuciniai (ang. *illocutionary satellites*) (Dik 1989, 258–259; 1997, 304–306) arba šnekos akto (plg. Holvoet, Pajėdienė 2005, 95); jais modifikuojama ar specifikuojama šnekos akto ilokucinė vertė, t. y. reiškiamas kalbėtojo komentaras šnekos akto atžvilgiu, pvz., *Atvirai kalbant, jis yra nemandagus*.

Holvoetas ir Pajėdienė (2005, 97–99, 115) predikato ir sakinio aplinkybes (modifikatorius) tarpusavyje skiria pagal tai, ar jos (ne)gali modifikuoti kalbos vienetus, neturinčius savarankiško sakinio požymių. Predikato aplinkybės „gali modifikuoti kalbos vienetus, kurie neturi savarankiško sakinio požymių (pvz., predikato aplinkybė *meniškai* gali modifikuoti laiko ir nuosakos požymių neturinčią struktūrą *deklamuoti Maironio eilėraščius*), o sakinio aplinkybės gali modifikuoti tik tokius kalbos vienetus, kurie turi savarankiško sakinio požymius (pvz., *galbūt* gali modifikuoti *deklamavo Maironio eilėraščius*, bet ne *deklamuoti Maironio eilėraščius*)“ (Holvoet, Pajėdienė 2005, 115).

Apie siūlomą aplinkybių skirstymą lietuvių kalboje plačiau žr. Holvoet, Pajėdienė 2005, ten pat plg. ir kituose lietuvių gramatikos darbuose pristatomą nuomonių apžvalgą.

tų (ne)buvimą, kitas skiriamasis jų bruožas – morfologinė raiška; aplinkybes būdinga reikštirieveiksmiais¹⁷, antrinius predikatyvus – linksnio kategoriją turinčiais žodžiais. Esama ir kitų kriterijų, kurie gali padėti skirti antrinius predikatyvus nuo aplinkybių. Tipiškos aplinkybės, t. y. su predikatu susiję modifikatoriai, specifikuoja predikatu reiškiamą veiksmą (plg. *Onutė gražiai dainuoja*); nominalizacijos atveju tokie predikato modifikatoriai, skirtingai nei tipiški antriniai predikatyvai, gali būti keičiami būdvardžiu (plg. *gražus (Onutės) dainavimas*, bet: **suvargęs (jo) ėjimas*). Aplinkybėms nuo antrinių predikatyvų skirti taikomas vadinamasis *do so* („daryti“) testas, pvz., *Onutė dainuoja, ir tai daro gražiai*, plg., **Iš ryto jis pareina, ir tai daro suvargusiai*.

Tačiau, kaip bus matyti toliau, nemaža klausimų kyla dėlrieveiksmių kaip aplinkybių interpretavimo. Vadinamosios aplinkybės, t. y.rieveiksmiu reikiami veiksmažodžio modifikatoriai, gali būti susijusios ne tik / ne tiek su predikatu, bet ir / kiek su vienu iš jo argumentų. Kitaip sakant, be tipiškų atvejų, kurių interpretacija, nekelia didesnių abejonių, esama tokių, kai sakinyje modifikatoriaus statusą turintisrieveiksmis gali būti suprantamas kaip antrinis predikatyvas. Tarp tipiškų antrinių predikatyvų ir aplinkybių nėra griežtos ribos tiek semantiniu (orientacijos), tiek formaliu (kategoriniu žymėjimo) požiūriu (plačiau apie tai žr. Himmelmann, Schultze-Bernd 2005).

3. Rieveiksmis – kaip pirminis predikatyvas

Lietuvių kalboje tiek linksnio kategoriją turintys – derinamieji – žodžiai, tiekrieveiksmiai gali būti vartojami su jungtimi – kaip jungties predikatyvas¹⁸. Skirtumas tas, kad jungties sakiniuose derinamieji žodžiai paprastai (tipiškai) vartojami su (ne)gyvus daiktus žyminčiu veiksmiu (sakiny (5)), orieveiksmiai – vadinamuosiuose beasmeniuose sakiniuose (sakiniai (6), (7)) ar sakiniuose, kur veiksnys reikiškas propoziciniu (neapibrėžtos reikišmės) įvardžiu (sakiny (8)), plg.:

(5) *Jonas buvo basas.*

(6) *Man čia gerai.*¹⁹

(7) *Atostogauti – gerai.*

(8) *Tai – gerai, o paskui bus dar geriau.*

¹⁷ Plg. „Tipiškas ir dažniausias aplinkybių pavidalas –rieveiksmiai ir tos formos bei konstrukcijos, kurioms galima iš tarinio iškelti klausimus (kursyvas mano. – L. V.-S.), reikiškas apibendrintos reikišmėsrieveiksmiais *kada, kaip, kiek, kodėl, kur* ir pan.“ (Ambrasas 2006, 489).

¹⁸ Plg. 10 išnašą.

¹⁹ Plg. „Tokiomis vardinėmis dalimis atsietai pasakoma tam tikra kokybinė būseną“ (Ulvydas et al. 1976, 378).

Be šių atvejų, esama tokių, kai jungties sakinyjerieveiksminis predikatyvas yra susijęs su daikta, o ne įvyki ar propozicija, žyminčiu veiksmiu, plg. sakinius (9) – (10). Kartais, kaip matyti sakinyje (11), toksrieveiksminis predikatyvas gali būti pagrečiui vartojamas su derinamuoju žodžiu.

(9) *O Krizo Šimonio vaikų buvo daug* (plg. **būrys**) (Ulvvydas et al. 1976, 378).

(10) *Mes dviese vėl* (Ulvvydas et al. 1976, 503).

(11) *Jonas buvo basom(is)* (plg. **basas** sakinyje (5)).

Prieveiksminio predikatyvo vartojimas jungties sakiniuose ir tipologiniai duomenys leistų kelti prielaidą, jogrieveiksmiu galėtų / turėtų būti žymimi antriniai predikatyvai.

Jei spręsdami gramatinių funkcijų nustatymo klausimą (kalbamuoju atveju – predikatyvas vs. aplinkybė) remtumėmės dažnai vartojamu substitucijos (pakeitimų) testu (plg. Labutis 1998, 208; Ambrazas 2006, 485), tai, regis, galėtume sakyti, kad, pvz., sakinyje (11) pagrečiui vartojamas derinamasis žodis irrieveiksmis atlieka tapačią gramatinę funkciją, panašiai kaip ir *noriu valgio / valgyti* ar *atėjo žmogus / žmonių* atveju²⁰. Žinoma, reikia sutikti su Labučiu, kad „iš principo sakinio dalis nustatinėjant, matyt, daugiausia lemia, kam teikiama pirmenybė: sintaksinių funkcijų turiniui ir apskritai sakinio turiniui ar gramatinei raiškai, ypač žodžių formoms“ (Labutis 1998, 210). Čia, skirtingai nei Holvoeto darbuose, bet panašiai kaip Labučio, išeities tašku ir gramatinių funkcijų – predikatyvo / aplinkybės – skyrimo pagrindiniu kriterijumi laikomas semantinis (orientacijos į predikato argumentą) kriterijus, o skirstymą pagal raišką – šalutiniu²¹.

4. Prieveiksmis – antrinis predikatyvas

4.1. Pripažįstant, kad pirmini (jungties) predikatyvu gali eiti ne tik linksnuojamųjų žodžių ((ne)derinamosios) formos, bet ir, pavyzdžiui, prielinksninės konstrukcijos (plg., *Žalmargė buvo po versio* (plg. *apsiveršiauvusi*) ir *pie-no duodavo dvejetą puodynų*) arrieveiksmiai (plg. sakinius (10) – (11); *Jos*

²⁰ Plačiau apie gramatinių funkcijų nustatymo procedūras žr., pvz., Labutis 1998, 207–211.

²¹ Plg. „Aplinkybės funkciją gali atlikti daiktavardžio, įvardžio, tam tikrais atvejais ir skaitvardžio linksnis ar linksnis su prielinksniu,rieveiksmis, veiksmažodžio bendratis, siekinys, žodžių junginys, lyginamasis posakis ir frazeologizmas. [...] Aiškių ribų tarp aplinkybės ir kitų, ypač antrininkų sakinio dalių nėra, nes paprastai tiek aplinkybės, tiek kitų sakinio dalių funkciją gali turėti tų pačių kalbos dalių žodžių tos pačios morfologinės formos“ (Ulvvydas et al. 1976, 482).

buvo šešiese (plg. *šešios*) (plg. Labutis 1998, 239–241; Balkevičius 1963, 116–118;), matyt, taip pat galima būtų teigti, kad ir antrinis predikatyvas gali būti žymimas ne tik linksniuojamu žodžiu, bet ir prielinksnine konstrukcija ir / arba prieveiksniu. Žinoma, svarbu ir tai, ar antrinis predikatyvas gali būti vartojamas kaip jungties predikatyvas, t. y. antriniams predikatyvams būdinga latentinė jungtis.

Atsižvelgiant į galimą vartojimą pakaitomis, nominalizacijos testą, neigimo apimtį sakiniuose (3) – (4) vartojami prieveiksmai *pėsčiomis*, *keturiese* suprantami kaip antriniai predikatyvai, plg. *Pakeliaukime daugiau pėsti, Bertašių pabarėj kirto keturi*. Antriniais predikatyvais (arba, konkrečiau, depiktyvais), nepaisant jų netipiškos morfologinės raiškos, laikytini ir tokie sakiniuose (12) – (18) vartojami prieveiksmai, kaip: *nuskurusiai*, *gyvomis*, *tuščiom*, *šešiuos*, *išdykusiai* ir pan., kurie apibūdina veikiau ne tiek pagrindiniu predikatu pasakomą veiksmą (jo būdą), kiek vieno iš pagrindinio predikato argumentų būseną, skaičių ir pan. to veiksmo metu²². Plg.:

- (12) *Kalvis pirmiausia nusipirko duonos, gerus drabužius, kad nereiktų nuskurusiai* (plg. *nuskurusiam*) *vaikščioti* (Ulvvydas 1971, 430).
- (13) *Nors imk ir gyvomis* (plg. *gyvas*) *sulįsk į žemę* (Ulvvydas 1971, 432).
- (14) *Jurgis niekuomet neateina tuščiom* (plg. *tuščias*) (Ulvvydas 1971, 433²³).
- (15) *Kai sėdam už stalo šešiuos* (plg. *šeši*), *tai ir duonos daug nuvarom* (Ulvvydas 1971, 436).
- (16) *Sūnus išdykusiai* (plg. *išdykęs*) *augo, mažai ką prasilavino* (Ulvvydas 1971, 515).
- (17) *Karvė metus išvaikščiojo bergždōm* (*tais metais neturėjo veršio*) (plg. *bergždžia*) LKŽ^e.
- (18) *Stoty pilna kareivių: su kuprinėm, ginkluotų ir ne, eina vorelėmis ar po du tris, kiti ir pavieniui* (plg. *po vieną*) *skuba... Patekt į traukinį – jiems pirmenybė. Kariuomenė atsitraukia...* DLKT.

²² Mintis, kad prieveiksmai nebūtinai išskirtinai susiję tik su pagrindiniu predikatu (ang. *event-oriented*), lingvistikoje nėra nauja (plg. Dik et al. 1990, 31). Kitokią nuomonę žr. Nichols 1981, 354, kur teigiama, jog semantiniu požiūriu prieveiksmai yra susiję tik su veiksmažodžiu (plg. dar t.p., 358).

²³ Ulvvydas (1971, 429, 431; 2000, 7), aptardamas tokio tipo prieveiksnius, kaip *gyvomis*, *tuščiom*, atkreipia dėmesį, jog jie yra veiksmo būdo, „kuriais akcentuojama ne tiek veiksmo kokybė, kiek jo vykimo ar atlikimo būdas“; ir skiriasi nuo tokių kokybinių prieveiksnių, kaip *nuskurusiai*, kurie „charakterizuoja veiksmą, būseną, rečiau ypatybę ar požymį kokybės požiūriu“.

Žinoma, antrinis predikatyvas nevisada gali būti pakaitomis reiškiamas tiek derinamuoju (linksnio kategoriją turinčiu) žodžiu, tiekrieveiksniu. Esama atvejų, kai antrinis predikatyvas žymimas tikrieveiksniu. Ypač tai aktualu kalbant apie rezultatyvus ar tokius antrinių predikatyvų vartojimo atvejus, kairieveiksminei raiškai įtakos turi sakinio sintaksiniai kriterijai, pvz., nefinitinė veiksmažodžio forma (plg. sakinius (19) – (21) ir (22) atitinkamai) (dar žr. toliau).

(19) *Jonas išsirengė nuogai.*

(20) *Lentos skambančiai išdžiūvo* (Ulvydas 1971, 431).

(21) *Nukirpo avį griaužtinai* (t. y. *plikų plikai*) (Ulvydas 1971, 528).

(22) *Čia negalima vaikščioti basomis.*

4.2. Wilhelmas Geuderis (2002, 29–35) aptardamas anglų kalbos *orientuotusrieveiksnius* (ang. *oriented adverbs*) ir atsižvelgdamas įrieveiksčio poziciją sakinyje, kalba apie skirtingasrieveiksčio reikšmes: būdo (ang. *pure manner*) (plg. sakinį (23)), transparentinę (ang. *transparent*) (plg. sakinį (24)²⁴), agento (ang. *agentive*)²⁵ (plg. sakinį (25)) ir rezultatinę (ang. *resultative*) (plg. sakinį (26) ir (19) – (21)). Kaip teigia Geuderis, sakinyje (24) vartojamas vadinamasis transparentinisrieveiksms *angrily* (*piktai*) yra susijęs su viena iš pagrindinio predikato argumentų žyminčiu žodžiu, t. y. pasakoma apie vieno iš pagrindinės predikacijos argumentų būseną pagrindinio veiksmo metu. Autoriaus siūloma greta tipškų būdorieveiksnių (plg. sakinį (23)), kurie gali būti perfrazuojami „...*in a X manner*“ (plg. ...But, as a matter of fact, *John wasn't stupidly at all*), ir tipškų derinamųjų antrinių predikatyvų (depiktyvų), skirti atskirą kategoriją – orientuotus į viena iš pagrindinio predikato argumentųrieveiksnius, kurie, skirtingai nei tipškosrieveiksniu reiškiamos būdo aplinkybės, negali būti keičiamos parafraze „...*in a X manner*“ (plg. sakinį (24); ...*But, as a matter of fact, *John wasn't angrily at all*) (plg. Holvoeto požiūrį 1.).

²⁴ Plg. „We are not dealing with a speaker’s subjective judgement, but rather with potentially objective measurement. [Mental-attitude adverbs].“ (Ernst 2003, 326–327).

²⁵ Plg. „Agent-Oriented [adverbs]: Speaker judges the agent according to how the agent’s decision to enter into the event or not, given the real-world context, reflects some personal quality. [...] Agent oriented [...] adverbs are ‘subjective’ [...] because the members of the comparison class may be re-ranked in different context according to a subjective judgement of the speaker.“ (Ernst 2003, 326; plg. Geuder 2002, 101–103, 147).

- (23) *John answered the question **stupidly**.*
 (24) *John **angrily** read the review of his book.*
 (25) *John **stupidly** lied to me.*
 (26) *They loaded the cart **heavily**.*

Teigiama, be to, kad orientuoti transparentiniai prievėksmiai ir tipiški antriniai predikatyvai – depiktyvai – sakinyje eina skirtingose pozicijose (pagrindinio predikato prepozicijoje vs. postpozicijoje atitinkamai), jie skiriasi ir semantiniu, ir konceptualiū požūriū (Geuder 2002, 22–25). Kaip jau minėta, depiktyvu predikuojamas įvykis iš principo sutampa su pagrindiniu predikatu reiškiamo veiksmo laiku. Anot Geuderio, antrinę predikaciją žymint transparentiniais prievėksmiais tarp pirminės ir antrinės predikacijos esama motyvacijos (arba, pagal Himmelmann, Schultze (2005, 9), *faktinio ryšio* (ang. *factual link*)²⁶): konkrečiau kalbant, tam tikro priežasties pasekmės ryšio. Pavyzdžiui, sakinyje (24) pirmine predikacija pasakoma priežastis, o antrine – pasekmė, t. y. savo knygos recenzijos skaitymas ir tai, kas joje parašyta, supykėdė Joną. Pagrindinės predikacijos požūriū prievėksminiū antriniu predikatyvu gali būti žymimas ir vieno iš argumentų tam tikras vertinimas (ang. *evaluation*), plg. sakinį (25) (ang. *It was stupid of John to lie; That John lied to me was stupid (of him)*).

²⁶ „In the case of depictives, the relation is one of mere temporal overlap, while in the case of transparent adverbs it goes beyond mere temporal coincidence and reflects a ‘deeper’, factual link (often causal or motivational). An important correlate of this semantic difference would appear to be the fact that transparent adverbs, unlike depictives, always seem to exhibit agent orientation“ (Himmelmann, Schultze-Berndt 2005, 9). Tačiau plg. toliau (t. p., 10): „That is, at least in some of their uses, manner adverbs and depictives are very similar indeed. It will thus not come as a surprise that the different meanings conveyed by depictives and (in particular participant-oriented) manner adverbials are not distinguished on the formal, i.e. morphosyntactic, level in all language.“

Plg. „In fact, depictives have been found to carry an almost ‘adverbial’ reading: Their interpretation is linked to the event variable of the verb. The difference between depictives and transparent adverbs lies merely in the fact that *depictives assert the independence of a concurrent state* while the *adverbial form assert the existence of a closer factual connection to the event* (kursyvas mano. – L. V.-S.).“ (Geuder 2002, 213, dar plg. t. p., 192). „Where the depictive is used, the psychological state is understood as holding independently of the event which is denoted by the verb. [...] Where adverbs are used, however, they convey the meaning that there is some kind of a ‘dependency’ relation between the state and the event.“ (Geuder 2002, 192).

Iš to, kas čia trumpai pasakyta, matyti, kad iš principo būtų galima kalbėti apie tris antrinių predikatyvų, žymimųrieveiksniu, tipus: (i) depiktyvus (plg. sakinius (12) – (18)); (ii) rezultatyvus (plg. sakinius (19) – (21), (26)); ir, remiantis Geuderiu, (iii) priešasties pasekmės antrinius predikatyvus (plg. sakinį (24)).

Kaip matyti iš sakinių (27) – (28), lietuvių kalbojerieveiksmais taip pat gali eiti priešasties antriniu predikatyvu. Be to,rieveiksniu gali būti žymimas ir nuolaidos bei sąlygos antrinis predikatyvas, plg. sakinius (29) – (30).

(27) *Mes gavome nuo jo avelę **bičiuliautina*** (Ulvydas 1971, 528).

(27a) *Mes gavome nuo jo avelę, nes buvome jo bičiuliai / kadangi drauge auginome bites.*

(28) *Eina per tokią balą; jis **tuščiom** perėjo, o ji kaip vilko akmenis, bala pratrūko.* LKŽ^e

(29) *Ar tau nešalta **basnirčia** vaikščioti?* LKŽ^e

(30) *Užmauk kojas – **basiaute*** (plg. *basnirčia*, *basam*) *kojas nutrins.* LKŽ^e

Kita vertus, reikia pripažinti, kad esama atvejų, kairieveiksniu žymimas modifikatorius tuo pat metu gali būti suprantamas dvejopai: kaip susijęs su vienu iš pagrindinio predikato argumentų arba / ir kaip susijęs su pačiu pagrindiniu predikatu. Tokie poliseminiai, arba nevienareikšmiai, vartojimo atvejai (ang. *vague*, *vage*) – t. y. kairieveiksmais gali būti interpretuojamas dvejopai – apskritai leidžia ne tik kalbėti apie persiklojančius (ang. *overlapping*) modifikatorių – antrinių predikatyvų ir aplinkybių – atvejus ir tam tikrą žymėjimo ir reikšmių kontinuumą, bet ir leidžia teigti, kad iš principo ta pati reikšmė gali būti žymima skirtingai (variantiškai) (plg. apie tai Plank 1985; Himmelmann, Schultze-Berndt 2005 ir ten teikiama literatūra). Plg.:

(31) *Kiek laikoėjome **tylomis*** (plg. *tyliai*, *tylėdami*, *tylūs*; *tylusėjimas*; *mesėjome ir buvome tylūs*) (Balkevičius 1963, 210).

(32) *Jolantoje retai kažkas nutrūksta. Tiesą sakant, tai pirmas kartas. – Viktoras mane paliko. Vakar vakare. Viską man **atvirai** prisipažino* (plg. *atviras prisipažinimas*; *Viktoras prisipažino ir buvo man atviras*). *Net nepaprašė gražinti žiedo. – Tai vestuvių nebus? – paklausiau. – O tu dar manai, kad yra kitokia galimybė? – pradėjo raudoti Jolanta.* DLKT

Nors (32) sakinyje antrinę predikaciją reiškiančio *atvirai* nominalizacija – *atviras prisipažinimas* – suponuotųrieveiksmaio kaip aplinkybės interpretaciją, bet pragmatiniu požiūriu apie atvirą asmens prisipažinimą kalbėti be paties asmens atvirumo, regis, nelabai įmanoma. Panašiai suvokiamas būtų ir sakiny (33), kur, nežiūrint į tai, kad nominalizacijos ir kiti testai patvirtintųrieveiksmaio *piktai* kaip aplinkybės interpretaciją (plg. *piktas riksmas*, *Jonas*

užriko piktai, bet iš tikrųjų jis nebuvo piktas), bet pragmatiniu požiūriu tas, kuris piktai rėkia, paprastai būna piktas (išskyrus atvejus, kai apsimitinėjama (plg. sakinį (34)).

(33) *Nesusivaldęs Jonas ant kolegos užriko piktai.*

(34) *Tėtė ant vaiko užriko piktai.*

Tokios „tipiškos“ prieveiksmiu reiškiamos aplinkybės paprastai priešinamos derinamiesiems antriniam predikatyvams (dar plg. sakinius (1) – (2)), plg.:

(35) *Jonas į namus grįžo piktas.*

(35a) **Jonas grįžo namo piktas, bet iš tikrųjų jis nebuvo piktas.*

4.3. Nikolausas Himmelmannas ir Eva Schultze-Berndt (Himmelmann, Schultze-Berndt 2005; Schultze-Berndt, Himmelmann 2004, 119–120), lygindami įvairių kalbų antrinius predikatyvus, pagal morfosintaksinį – derinimo – kriterijų sudaro preliminarią implikacinę hierarchiją: BŪSENA (ang. *Condition/State*) > KIEKIS (ang. *Quantity*) > DRAUGĖ (ang. *Concomitance*) > LYGINIMAS (ang. *Comparison*) > BŪDAS (ang. *Manner*) > VIETA (ang. *Location*) > LAIKAS (ang. *Time*). Teigiama, jei dešiniau hierarchijoje padėtį užimanti reikšmė kalboje gali būti žymima derinamuoju linksniu, vadinasi, juo gali būti reiškiama ir kairiau nuo jo padėtį hierarchijoje užimantys nariai. Anot autorių, tarp tipiškų antrinių predikatyvų, kuriais reiškiamas fizinė ar emocinė būseną (ang. *physical state, mental, emotional condition*), daikto atliekamas vaidmuo (ang. *function, role*) arba gyvenimo tarpsnis (ang. *life stage*)²⁷, ir tipiškų aplinkybių, kuriomis reiškiamas vieta ar laikas, esama reikšmių, kurios atskirose kalbose gali būti žymimos arba derinamuoju žodžiu, arba kaip aplinkybės (pvz., prieveiksmiais) arba tiek antriniam predikatyvams, tiek aplinkybėms būdingomis žodžių formomis (Schultze-Berndt, Himmelmann 2004, 8). Žodžiu, jei kairiau hierarchijoje esantis narys yra / gali būti reiškiamas prieveiksmiu, implikuojama, kad ir visi nuo jo dešiniau esantys nariai gali būti kalboje žymimi prieveiksmiais (arba kitomis aplinkybėms būdingomis formomis).

Kaip matyti ir iš ankstesnių – (12) – (18) – sakinių, lietuvių kalboje tipiškų, pvz., fizinę ir psichinę būseną ar kiekį reiškiančių predikatyvų, žymimų netipiškai, t. y. prieveiksmiais, toli ieškoti nereikia. Spalvą reiškiantys antriniam predikatyvai taip pat paprastai pasakomi prieveiksmiu, pvz.:

(36) *Žydi rožės raudonai* (plg. ?*raudonos*) ir jos *kvėpia taip skaniai*. DLKT

²⁷ Plg. „We refer to depictives expressing a physical state or condition, or a role, function or life stage, as typical depictives“ (Schultze-Berndt, Himmelmann 2004, 8).

Semantiniu požiūriu kalbamajame sakinyje prievaismis *raudonai* aki-vaizdžiai susijęs su predikato subjektu, t. y. spalvos požymis labiau būdingas daiktui nei veiksmui. Tai rodytų ir nominalizacijos testas, plg. **raudonas* žy-dėjimas (plg. dar Holvoet 2003, 72). Apie prievaisminius antrinius predikatyvus, regis, derėtų kalbėti ir tokiuose sakiniuose, kaip: (37) – (39), kur *riebiai*, *skaniai* ir pan., veikia susiję ne su valgymu ar gaminimu, o su pačiu valgomu ar gaminamu maistu.

(37) *Patys valgo riebiai, ir vaikus taip maitina.* DLKT

(38) *Visi kaip patraukė, ropė – pokšt, visi – keberiošt, ir išrovė tą didžiąją ropę. Susiki-bę jie parnešė ropę į trobelę, nulupo, nuplovė, išvirė ir skaniai valgė. Ir mes ten bu-vom, valgėm, gėrėm, per barzdą varvėjo, burnoje nieko neturėjom. Ar graži pasaka?* DLKT

(39) *Tikėjaisi, gal tu ką pasiūlysi, – Bekas reikšmingai pažvelgė jai į akis. – Aš žinau vieną puikų miestą, – pasakė Seira. – Ten nuostabūs parkai, skaniai gamina. Tiesa, oras permainingas, bet gal Fritas neprieštaraus, kad ten būna rūkų? – Manau, jam patiks.* DLKT

Taigi semantinė sąsaja, arba orientacija, ir morfosintaksinis žymėjimas nebūtinai sutampa. Čia ir išsiskiria autorių nuomonės: vieni modifikatorius skirsto išėties tašku imdami morfosintaksinę raišką (plg. Himmelman n, Schultze-Berndt 2005; Holvoet 2009; Holvoet, Mikulskas B), kiti pagrindinį dėmesį kreipia semantikai, t. y. modifikatoriaus orientacijai į vieną iš pagrindinio predikato argumentų (plg. Čižik-Prokaševa 2010). Atsi-žvelgiant į minėtą tipologiniais duomenimis grindžiamą antrinių predikatyvų hierarchiją ir antrinių predikatyvų skyrimo kriterijumi pasirinkus semantinę sąsają su argumentu, matyti, kad lietuvių kalboje antriniai predikatyvai yra (gali būti) žymimi ne tik derinamosiomis žodžių formomis, bet ir prievais-miu; žymėjimas prievaismiu būdingas ir tipiškiausioms antrinių predikatyvų reikšmėms.

5. Prievaisminio predikatyvo vieta sakinyje

Skaitant ir žiūrint į kalbamuosius sakinius matyti ir dar viena – prievais-minio predikatyvo vietos sakinyje – „problema“: Tiek užsienio, tiek lietu-vių gramatikos darbuose įprasta laikytis nuomonės, jog antriniai predikatyvai dažniausiai eina sakinio pabaigoje, konkrečiau sakant ir remiantis *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, po predikato, kai siejamas su subjektu, ir po (ne) tiesioginio objekto, kai siejamas su pastaruoju; antrinis predikatyvas sakomas remos pozicijoje (ang. *in focus*) (plačiau apie tai žr. Winkler 1997; plg. Ni-chols 1978; plg. Ambrazas 2006, 646, 652–653). Aplinkybės, nežymėtai

atvejais eina prieš tiesioginį objektą, yra įsiterpusios tarp asmeninės veiksmo formos ir, pavyzdžiui, bendraties ar vardinės tarinio dalies (plg. Ambrazas 2006, 646, 652–653). Tačiau, kaip matyti iš turimos surinktos medžiagos ir apskritai žiūrint į teikiamą vartoseną DLKT,rieveksmiu reiškiama antrinė predikatyvą akivaizdžiai linkstama vartoti greta argumento, su kuriuo jis semantiškai susijęs. Vengiant dviprasmybių, paprastai tai būna į subjektą orientuotasrieveksmiu žymimas antrinis predikatyvas. Atidžiai peržiūrėjus DLKT teikiamus sakinius surieveksmiai *basom(is)*, *trise* ir spalvą reiškiiančius, kaip sakinyje (36), konstatuotina: toksrieveksmis paprastai eina po veiksnio, t. y. prieš tarinį (pvz., *Mes trise* (plg. *trys*) *atėjom, Laurynai, – prisiartinusi prie vyro, Virginija paliečia jo alkūnę, ta pačia ranka parodo į Povilą*. DLKT; *Robertas Lengtonas basomis* (plg. *basas*) *šlepsėjo po savo apleistą Viktorijos stiliaus namą*. DLKT; plg. *Jau pirmąjį vakarą iš šokių į savo nameliusėjome trise*. DLKT; *Po namus mergaitė dažnai laksto basomis*. DLKT). Kalbamoji pozicija ir (pasitaikanti) galimybėrieveksmį keisti derinamuoju žodžiu aikštėn kelia net tik kitų gramatinių funkcijų, pvz., (sudėtinio) veiksnio skyrimo (plg., *Mes trise* (plg. *mes (visi) trys*) – *mama, teta Dozė ir aš – sėdėjome virtuvėje, rinkdamos patiekalus*. DLKT²⁸), bet ir patiesrieveksminio predikatyvo tipo (pvz., depiktyvas vs. aplinkybinis, plg. sakinį (16)) skirties klausimą. Bet tai jau kito straipsnio tema.

6. Išvados

(i) Pagrindinio predikato modifikatorius skirstant pagal semantinę orientaciją galima kalbėti apie antrinius predikatyvus ir aplinkybes. Antriniai predikatyvai orientuoti į vieną iš pagrindinės predikacijos argumentų, t. y. turi semantinę sąsają su referentu. Aplinkybės susijusios su pačiu tariniu.

(ii) Antriniai predikatyvai – depiktyvai, rezultatyvai, aplinkybiniai – gali būti reiškiama ne tik linksnio kategoriją turinčiu – paprastai derinamuoju – žodžiu, bet irrieveksmiu. Vienais atvejais skirtingas žymėjimas yra opozicinis, kitais – variantiškas.

(iii) Esama polinkiorieveksminį antrinį predikatyvą vartoti greta argumento, su kuriuo jis semantiškai susijęs.

²⁸ Plg. „Kartais veiksmiu eina trys tarp savęs suderinti žodžiai, asmeninio ar parodomiojo įvardžio vardininkas su dviejų kitų įvardžių bei skaitvardžių vardininkais. Plg. *Nenorom išlindom [mes] visi trys iš po pušies*“ (Ulvirdas et al. 1976, 295). Dar apie tai plg. Valeckienė 1967, 113.

ON ADVERBS EXPRESSING SECONDARY PREDICATES

Summary

In Lithuanian, adjectives, nouns and adverbs occur in several syntactic functions, among others as adjuncts, i.e. modifiers (as secondary predicates and / or as adverbials), and in copula clauses as (primary) predicates. The choice between adjectives, nouns and adverbs is usually governed by certain syntactic-semantic factors: adjectives and nouns in these syntactic positions usually occur as participant-oriented, whereas adverbs usually exhibit event-orientation. Adverbs, however, seem to be not necessarily and exclusively event-oriented but instead may exhibit semantic orientation towards a participant, i.e. personal referent, and sometimes can be in variation with corresponding nominal forms. This paper offers a short overview of the classification of secondary predicates in Lithuanian and foreign linguistics. Most attention is given to participant-oriented secondary predicates, focusing on cases with morphosyntactic variation. The discussion is based on extensive typological linguistic research and universal grammatical hierarchies. A secondary predicate is a word syntactically dependent on the main verb (in cases of complementation it is also semantically dependent) and semantically related to its argument. It has been shown that in the Lithuanian language adverbs occur frequently as secondary predicates of first-order entities: either in free variation with nominal forms that agree with the noun phrase they predicate upon or in opposition. Participant-oriented adverbs occur typically near their potential agreement controller.

ŠALTINIAI

DLKT – Kauno Vytauto Didžiojo universiteto kompiuterinės lingvistikos centro dabartinės lietuvių kalbos tekstynas (<http://donelaitis.vdu.lt>).

LKŽ^e – Gertrūda Naktinienė (red.), *Lietuvių kalbos žodynas 1–20 (1941–2002)*: elektroninis variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (<http://www.lkz.lt>).

LITERATŪRA

Ambrasas Vytautas (red.) 2006, *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, 4 patais. leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Balkevičius Jonas 1963, *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Balkevičius Jonas 1998, *Lietuvių kalbos predikatyvių konstrukcijų sintaksė*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Čižik-Prokaševa Veslava 2010, Laisvieji antriniai predikatyvai, *Lietuvių kalba* 4 (<http://www.lietuviukalba.lt/index.php?id=160>).

Dik Simon C. 1989, *The theory of functional grammar* 1, Berlin etc.: Mouton de Gruyter.

Dik Simon C. 1997, *The theory of functional grammar* 1, Berlin etc.: Mouton de Gruyter.

Dik Simon C., Kees Hengeveld, Elseine Vester, Co Vet 1990, The hierarchical structure of the clause and the typology of adverbial satellites, in Jan Nuyts, Alide Machtelt Bolkestein, Co Vet (eds.), *Layers and levels of representation in language theory*, Amsterdam: Benjamins, 25–70.

Ernst Thomas 2003, Semantic features and the distribution of adverbs, in Ewald Lang, Claudia Maienborn et al. (eds.), *Modifying adjuncts*, Berlin: Mouton de Gruyter, 307–334.

Fehrmann Dorothee 1994, Sekundärprädikativische Strukturen im Polnischen, *Wiener Slawistischer Almanach* 33, 83–117.

Flaate Inghild 2007, *Die „als“-Prädikative im Deutschen. Eine syntaktisch-semantische analyse* (= *Studien zur deutschen Grammatik* 71), Tübingen: Stauffenburg Verlag.

Geuder Wilhelm 2002, *Oriented Adverbs. Issues in the Lexical Semantics of Event Adverbs* (<http://deposit.ddb.de/cgi-bin/dokserv?idn=964908301>, <http://w210.ub.uni-tuebingen.de/dbt/volltexte/2002/546/index.html>, http://w210.ub.uni-tuebingen.de/dbt/volltexte/2002/546/pdf/geuder-oriadver_bs.pdf).

Hentschel Gerd 2005, Morfosyntaktische Markierung sekundärer Prädikate. (Ran-kraštis).

Hentschel Gerd 2006, Zur Klassifikation sekundärer Prädikate am Beispiel von *als*-Phrasen des Deutschen und *jako*-Phrasen des Polnischen, *Slavistische Linguistik*, 143–175.

Himmelman Nikolaus P., Eva Schultze-Berndt 2005, Issues in the syntax and semantics of participant-oriented adjuncts: an introduction, in Nikolaus P. Himmelmann, Eva Schultze-Berndt (eds.), *Secondary predication and adverbial modification: the typology of depictives*, Oxford: Oxford University Press, 1–67.

Holvoet Axel 2003, Laisvieji predikatyvai ir jų sintaksiniai ryšiai, in Axel Holvoet, Artūras Judžentis (red.), *Sintaksinių ryšių tyrimai* (= *Lietuvių kalbos gramatikos darbai* 1), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 67–78.

Holvoet Axel 2009, *Bendrosios sintaksės pagrindai*, Vilnius: Vilniaus universitetas, Asociacija „Academia Salensis“.

Holvoet Axel, Artūras Judžentis 2003, Sintaksinių ryšių tipai, in Axel Holvoet, Artūras Judžentis (red.), *Sintaksinių ryšių tyrimai* (= *Lietuvių kalbos gramatikos darbai* 1), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 11–35.

Holvoet Axel, Aurelija Tamulionienė 2005, Antriniai predikatyvai, in Axel Holvoet, Rolandas Mikulskas (red.), *Gramatinių funkcijų tyrimai* (= *Lietuvių kalbos gramatikos darbai* 3), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 115–172.

Holvoet Axel, Jūratė Pajėdienė 2005, Aplinkybės ir jų tipai, in Axel Holvoet, Rolandas Mikulskas (red.), *Gramatinių funkcijų tyrimai* (= *Lietuvių kalbos gramatikos darbai* 3), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 93–116.

Holvoet, Mikulskas A – Axel Holvoet, Rolandas Mikulskas, Būtinieji predikatyvai (http://www.lki.lt/LKI_LT/images/Padaliniai/Gramatikos_skyrius/Butinieji%20predikatyvai.pdf).

Holvoet, Mikulskas B – Axel Holvoet, Rolandas Mikulskas, Laisvieji antriniai predikatyvai (http://www.lki.lt/LKI_LT/images/Padaliniai/Gramatikos_skyrius/Laisvieji%20antriniai%20predikatyvai.pdf).

Holvoet Axel, Veslava Čižik-Prokaševa 2005, Papildiniai ir aplinkybės, in Axel Holvoet, Rolandas Mikulskas (red.), *Gramatinių funkcijų tyrimai* (= *Lietuvių kalbos gramatikos darbai* 3), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 65–92.

Jablonskis Jonas 1922, *Lietuvių kalbos gramatika* (= Idem, *Rinktiniai raštai* 1. Parenė Jonas Palionis, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957, 181–433).

Jablonskis Jonas 1911, *Lietuvių kalbos sintaksė* (= Idem, *Rinktiniai raštai* 1. Parenė Jonas Palionis, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957, 437–548).

Labutis Vitas 1994, *Lietuvių kalbos sintaksė* 2, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Labutis Vitas 1998, *Lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Nichols Johanna 1978, Secondary predicates, *Berkeley Linguistic Society* 4, 114–127.

Nichols Johanna 1981, *Predicate nominals. A partial surface grammar of Russian* (= *University of California Publications – Linguistics* 97), Berkeley etc.: University of California Press.

Plank Franks 1985, Prädikativ und Koprädikativ, *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 13(2), 154–185.

Schultze-Berndt Eva, Nikolaus P. Himmelmann 2004, Depictive secondary predicates in cross-linguistic perspective, *Linguistic Typology* 8(1), 59–131.

Ulvydas Kazys 2000, *Lietuvių kalbos prieveiksmiai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Ulvydas Kazys (red.) 1971, *Lietuvių kalbos gramatika 2: Morfologija (veiksmožodis ir kt.)*, Vilnius: Mokslo.

Ulvydas Kazys, Vytautas Ambrazas, Adelė Valeckienė (red.) 1976, *Lietuvių kalbos gramatika 3, Sintaksė*, Vilnius: Mokslo.

Vaičiulytė-Semėnienė Loreta 2007, Depiktyvų semantiniai tipai ir jų morfosintaksinis žymėjimas, *Baltu filologija* 16(1/2), 105–123.

Vaičiulytė-Semėnienė Loreta 2010, Konstrukcijų su *būdamas* semantika ir morfosintaksinės raiškos polinkiai, *Lietuvių kalba* 4 (<http://www.lietuviukalba.lt/index.php?id=164>).

Valeckienė Adelė 1967, Predikatyvinis pažymynys kaip atskira sakinio dalis, *LKK* 9, 97–116.

Valeckienė Adelė 1998, *Lietuvių kalbos funkcinė gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Winkler Susanna 1997, *Focus and secondary predication*, Berlin: Mouton de Gruyter.

Loreta VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5,

LT-10308 Vilnius

Lithuania

[loreta@lki.lt]